

5. Измаилов О.В. Ответственность за нарушение земельного законодательства: автореф. дисс. ... к.ю.н. / Измаилов О.В. – М., 1973. – 18 с.
6. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення як підстава юридичної відповідальності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06. / Т.Б. Саркісова. – Київ, 2012. – 19 с.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
9. Ерофеев Б. В. Основы земельного права (теоретические вопросы) : учеб. пос. / Ерофеев Б. В. – М. : Юрид. лит., 1971. – 328 с.
10. Земельне право України: підручник / М.В. Шульга, Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
11. Стрельник О.Л. Значення превентивної та виховної функцій юридичної відповідальності у профілактиці правопорушень / О.Л. Стрельник // Проблема правознавства та правоохоронної діяльності : збірник наук. праць. – 2002. – №4. – С. 13-18.
12. Трофимова М.П. Функции юридической ответственности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Трофимова М.П. – Самара, 2000. – 20 с.
13. Кабанов П.А. Карательная функция в системе функций юридической ответственности: монография / Кабанов П.А. – Тольятти: Изд-во ВУиТ, 2005. – 185 с.
14. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

УДК 349.415 : 332.368 (477)

Попова А. О.,
аспірантка кафедри аграрного, земельного
та екологічного права Національного
університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВІ ФОРМИ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИМИ РЕЧОВИНАМИ В УКРАЇНІ

У даній статті досліджується та розкривається поняття правової форми охорони земель від забруднення небезпечними

речовинами в Україні. Автором розглядаються і визначаються різні наукові, юридичні підходи щодо правових форм охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні, а також досліджується юридична природа цього явища.

Ключові слова: правова охорона земель, забруднення земель небезпечними речовинами, правові форми охорони земель.

В данной статье исследуется и раскрывается понятие правовой формы охраны земель от загрязнения опасными веществами в Украине. Автором рассматриваются и определяются разные научные, юридические подходы касательно правовых форм охраны земель от загрязнения опасными веществами в Украине, а также исследуется юридическая природа этого явления.

Ключевые слова: правовая охрана земель, загрязнение земель опасными веществами, правовые формы охраны земель.

This article is researchers the conception of the legal forms of land protection that has been polluted by hazardous substances in Ukraine. The author examines different legal and scientific opinions about the legal forms of land protection. This article is also devoted to the legal nature of this phenomenon.

Keywords: legal protection of land, legal principles of legal protection of land, legal form of land protection

Постановка проблеми. У загальнонауковому розумінні під формою (від лат. forma) розуміють «контури, зовнішній вираз сутності». Проте далеко не всі форми є правовими. До останніх належать лише ті, які обов'язково передбачають настання юридичних наслідків [1, с.135]. Тому визначення загальних понять методів і форм правової охорони (будь-чого) є, власне, завданням загальної теорії права. Однак ці поняття розробляються і в конкретних галузях права [2, с. 190]. Так, наприклад, вилучення землі за порушення права землекористування є способом впливу на порушника, що реалізується залежно від суб'єкта і характеру порушення в

судовій (арбітражній) або адміністративній процесуальній формі.

Аналіз дослідження даної проблеми. Окремими питаннями щодо правових форм охорони земель від забруднення небезпечними речовинами займалися такі вчені, як Ю.С. Шемшученко, П.Ф. Кулинич, В.І. Андрейцев, М.В. Шульга, В.Л. Мунтян, Ю.Г. Жариков, Т.К. Оверковська, Г.І. Балюк, Ю.О. Вовк, Н.С. Гавриш, А.П. Гетьман, О.І. Засць, І.І. Титова, В.С. Шелестов, В.З. Янчук. Їх фундаментальні праці були покладені в основу даної статті.

Мета даної статті полягає в теоретичному і практичному дослідженні правових форм охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідні правові форми використовуються для розв'язання проблем правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні. У науковій і юридичній літературі досить часто можна зустріти термін «правова форма», але при цьому не завжди розкривається його зміст. Крім цього, навіть термінологія авторів, що розглядають питання у даній сфері є надзвичайно гострою і дискусійною.

У зв'язку з цим, одні вчені вважають, що під правовою формою слід розуміти сукупність норм права чи правових інститутів, що опосередковують певний вид відносин, тобто науковці під правовою формою розглядають правові норми, які, як відомо, вміщені в нормативних актах. Проте нормативні акти зазвичай вміщують правові приписи і є не чим іншим як формою права. В свою чергу, під формою права визнається зовнішнє оформлення змісту загальнообов'язкових правил поведінки, які офіційно встановлені або санкціоновані державною владою або загальноновизнані суспільством. [3, с. 221-222] По суті форма права – спосіб зовнішнього оформлення правових норм, який засвідчує їхню державну загальнообов'язковість; тобто це способи вираження і закріплення державної волі [1, с.135] Аналогічної точки зору дотримуються й інші вчені. Але правову форму, на нашу думку, не можна ототожнювати із формою права, оскільки за допомогою правової форми здійснюється реалізація права.

Заслуговує на увагу точка зору С.С. Алексеева, яка зводиться до того, що під правовою формою слід розуміти один із видів правових засобів для оптимального вирішення соціальних завдань. Правову форму науковець визначає як юридичні режими, окремі утворення чи комплекси взаємопов'язаних правових утворень та режимів, які являють собою юридично дієві форми розв'язання життєвих проблем. Зазвичай, правові форми знаходять нормативне вираження у вигляді інститутів. Дослідник наголошує на такій важливій рисі правових форм, як можливість їх використання суб'єктами для досягнення тих чи інших завдань. При цьому така діяльність суб'єктів знаходить відображення у правах та обов'язках. І саме з юридичних прав та обов'язків бере початок формування системи правових засобів. Виникає зв'язок «суб'єкт - правові засоби - соціальні завдання». На його третій частині повинні бути зосереджені акценти у цьому зв'язку. Тому С.С. Алексеев зауважує, що існуючі правові форми являють собою засоби, інструменти не з точки зору суб'єктів, а, головним чином, з точки зору вирішених за їх допомогою завдань [3, с. 218-219].

Так, наприклад, існує думка, згідно із якою під правовою формою визначають засновану на правових нормах міру належної чи можливої поведінки², що по суті зводиться до прав і обов'язків, оскільки під мірою належної поведінки зазвичай розуміють виконання належних суб'єкту юридичних обов'язків, а під мірою можливої поведінки - права суб'єкта визначити власну поведінку [4, с. 5].

З цього приводу Г.А. Аксененко стверджує, що правовими формами охорони земель є процесуальні порядки здійснення того чи іншого методу (способу) охорони в рамках права виключно державної власності на землю і права землекористування [2, с. 191]. Інакше кажучи, методи охорони відповідають на питання про те, що можна зробити при необхідності здійснення охорони права землекористування, яким є зміст правоохоронного відношення, якими є права і обов'язки, що виникли на основі певних юридичних фактів, а форми правової охорони відповідають на запитання про те, який порядок (процесуальна форма в широкому значенні слова) здійснення вказаних прав і обов'язків [5, с. 232] Так, наприклад,

вилучення землі за порушення права землекористування є способом впливу на порушника, що реалізується залежно від суб'єкта і характеру порушення в судовій (арбітражній) або адміністративній процесуальній формі.

Протилежну точку зору має М. Орлов, який наголошує на тому, що зведення правової форми лише до прав та обов'язків збіднює її поняття. Загальне поняття правової форми повинно охоплювати всі основні та принципові його ознаки. Це такі як: мати свою сферу суспільних відносин (предмет правового регулювання); правовий режим, в основу якого має бути покладено той чи інший спосіб правового регулювання, який дозволяє забезпечувати вирішення екологічних, соціальних чи інших завдань [6, с. 74-77].

Таким чином, по суті усі ці вчені-правознавці говорять про заходи правової охорони земель і права державної власності на землю, даючи їм різні найменування – заходи, способи, порядок, форми і методи охорони. На нашу думку, ця обставина відбиває недостатньо чітке уявлення про те, що питання про заходи правової охорони земель має дві сторони. З одного боку, кожна міра охорони права землекористування являє собою певний правовий спосіб, метод охорони, а з іншої – певну процесуально-правову форму його здійснення.

З цього ми бачимо, що діюче землеохоронне законодавство України не містить конкретного переліку правових форм охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні. Оскільки в юридичній науковій літературі розглядалися лише окремі правові форми охорони земель, на нашу думку, виникає потреба в більш конкретному дослідженні аспектів правових форм, спрямованих на забезпечення охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні.

Відповідно до чинного законодавства України до основних правових форм охорони земель від забруднення небезпечними речовинами, на нашу думку, можна віднести: 1) встановлення заборон та обмежень на діяльність, що може негативно вплинути на якісний стан земель; 2) здійснення контролю у сфері охорони земель; 3) закріплення державних стандартів і нормативів у сфері охорони земель; 4) економічне стимулювання раціонального використання і охорони земель;

5) моніторинг земель; 6) ведення Державного земельного кадастру.

Встановлення заборон та обмежень на діяльність, що може також негативно вплинути на якісний стан земель є однією із правових форм охорони земель від забруднення небезпечними речовинами, яка передбачає, в певній мірі, обмеження прав на землю. Під обмеженням права на землю розуміють встановлену відповідно до чинного законодавства заборону або покладення на суб'єктів права додаткового обов'язку щодо вчинення дій, пов'язаних з використанням земельних ділянок, або форму закріплення у законодавстві меж реалізації суб'єктних земельних прав. Отже, обмеження – це і перелік дій, що обмежують права власника або користувача щодо розпорядження або користування земельною ділянкою. Право на земельну ділянку згідно зі ст.111 ЗК України, з огляду на правову охорону земель від забруднення небезпечними речовинами, може бути обмежено шляхом встановлення: 1) заборони на провадження окремих видів діяльності; 2) умов додержання природоохоронних вимог або виконання визначених робіт.

Земельним кодексом України і іншими законодавчими актами регламентується встановлення заборони на провадження окремих видів діяльності. Так, згідно зі ст.ст. 48, 52 ЗК України на землях оздоровчого, рекреаційного призначення забороняється господарська або інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню цих земель або може негативно вплинути чи впливає на природний (а отже – і якісний) стан цих земель. Крім цього, Закони України «Про природно-заповідний фонд України» [7], «Про курорти» [8], законодавство про подолання наслідків катастрофи на Чорнобильській АЕС [9], «Про пестициди та агрохімікати»[10], «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» [11], «Про екологічну мережу» [12] та інші законодавчі акти передбачають заборону певних видів діяльності, що можуть негативно вплинути на якісний стан земель.

Досліджуючи і аналізуючи чинне законодавство України, можна дійти до висновку, що ціла низка законодавчих актів певною мірою вміщує відповідні норми, які стосуються

правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в процесі здійснення господарської діяльності. Зокрема, аграрне законодавство – норми агротехніки та культури землеробства, які спрямовані на попередження забруднення ґрунтів; в екологічному законодавстві – норми про охорону земель від засмічення, забруднення шкідливими речовинами тощо; земельне законодавство – норми, спрямовані на захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування тощо; господарське законодавство – норми, які спрямовані на охорону земель від забруднення відходами промислового виробництва. В юридичній науковій літературі процес реалізації таких заходів поділяється на два етапи: частина обов'язкових заходів повинна бути реалізована з початком господарської діяльності суб'єкта, незалежно від загрози настання негативних наслідків, а інша частина – з моменту виникнення такої загрози. Але, з нашої точки зору, можна виділити і третій етап, суть якого полягає у вчиненні відповідних землеохоронних заходів, які спрямовані безпосередньо на ліквідацію негативних наслідків, що вже сталися. Відтак, при здійсненні господарської діяльності комплекс заходів щодо обмеження прав на земельну ділянку визначається шляхом встановлення умов щодо додержання природоохоронного законодавства. Звернемо нашу увагу на те, що всі ці обов'язкові умови землекористування впливають із загальних обов'язків для всіх землевласників та землекористувачів, а саме ст.ст. 91 і 96 ЗК України зобов'язують додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля.

В науковій юридичній літературі слушно пропонується обмеження прав на землю здійснювати не шляхом введення заборони на вчинення певних дій, а шляхом покладення на суб'єкта земельних відносин певних обов'язків щодо володіння, користування чи розпорядження земельними ділянками. Так, на думку В.В. Носіка обмеження права власності на земельні ділянки доцільно розглядати як самостійний вид земельних правовідносин, що виникають на підставі юридичних фактів, визначених у законі чи договорі у випадках, передбачених законом. Вони стосуються суб'єкта права і спрямовані на вчинення землевласником певних дій з метою забезпечення права третіх осіб. Натомість, обтяження права власності на

землю характеризується такими ознаками: стосуються земельної ділянки як об'єкта права; встановлюються з метою забезпечення інтересів третіх осіб у такій ділянці, в порядку, передбаченому законом чи договором; поєднується з правами третіх осіб, що ускладнює, утруднює, перешкоджає власнику вільно здійснювати свої правомочності, накладає на власника тягар зайвих обов'язків, пов'язаних з використанням такої ділянки чи з необхідністю звільнення земельної ділянки від обмежувальних умов. [13, с. 455]

В.К. Гуревський поділяє обмеження за змістом правовідносин на 1) ті, які надають право користуватись чужою земельною ділянкою; 2) ті, які забороняють здійснювати певні дії на власній земельній ділянці; 3) ті, які є поєднанням перших та других.[14, с. 346]

За загальним правилом, закріпленим в ст. 110 ЗК України, обмеження прав може бути встановлено на всю земельну ділянку або її частину. Проте важко уявити, яким чином землеохоронні заходи, або раціональне та екологічно безпечне використання землі, чи застосування екологічно безпечних технологій обробітку ґрунтів може здійснюватися не на всій земельній ділянці, а лише на окремій її частині. Отже, під встановленням заборон та обмежень на діяльність, що може негативно вплинути на якісний стан земель, слід розуміти покладання певних обов'язків на суб'єктів щодо вчинення дій або вимоги утримуватися від здійснення певних дій, які передбачені законодавством для відповідних земельних ділянок, пов'язаних із використанням останніх.

Наступною важливою правовою формою охорони земель від забруднення небезпечними речовинами є здійснення контролю за дотриманням законодавства у сфері охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні. Як правова форма, контроль за дотриманням природоохоронного законодавства суб'єктами екологічного права – це одне з найважливіших завдань природоохоронних органів. При його вирішенні природоохоронний орган діє не як суб'єкт правовідносин, а як носій публічної або державної влади.

Так, збір і пошук інформації про підконтрольні об'єкти, її співставлення, вияв причин протиріч між реальною дійсністю і

установленими нормативами здійснюється за допомогою контролю.

До того ж, контроль допомагає визначити спосіб викорінення виявлених протиріч між встановленою директивою і фактичним станом справ, а також розробити заходи з метою покращення діяльності підконтрольного об'єкта, втілити їх у життя, узагальнити і розповсюдити передовий досвід.

Виходячи із загального розуміння сутності державного контролю, можна визначити, що контроль за використанням та охороною земель полягає в аналізі об'єктивної і достовірної інформації.

Стаття 187 ЗК України [15] та ст.2 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [16] визначають мету і завдання контролю у сфері земельних відносин. Так, відповідно до положень статей контроль за використанням та охороною земель полягає в забезпеченні додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами земельного законодавства України у сфері використання та охорони земель; запобігання забрудненню небезпечними речовинами та зниженню родючості ґрунтів, погіршенню стану рослинного та тваринного світу, водних та інших природних ресурсів.

У доктрині земельного законодавства України державний контроль за використанням та охороною земель від забруднення небезпечними речовинами визначається як врегульована нормами права владно організуюча діяльність спеціально уповноважених державних органів, спрямована на забезпечення додержання норм земельного законодавства всіма суб'єктами відповідних суспільних відносин, попередження та виявлення правопорушень, вжиття заходів впливу на порушників і поновлення порушених прав землевласників і землекористувачів. На погляд А.М. Мірошниченка і Р.М. Марусенка, контроль за використанням та охороною земель більш доцільно визначати як діяльність уповноважених суб'єктів із перевірки дотримання норм земельного законодавства та вжиття заходів щодо припинення його

порушень та притягнення його порушників до юридичної відповідальності.

Наведені ознаки державного контролю дають підстави зробити висновок про те, що державний контроль за використанням та охороною земель здійснюється уповноваженими державою органами та посадовими особами, які, керуючись вимогами законодавства, здійснюють контроль у цій сфері, а у разі необхідності застосовують заходи впливу шляхом притягнення винних до юридичної відповідальності.

З цього ми робимо висновок, що об'єктом державного контролю за використанням і охороною земель є всі землі в межах території України.

Так, державний контроль здійснюють уповноважені органи виконавчої влади, громадський контроль – громадськість, самоврядний контроль – місцеві ради. Серед видів контролю за охороною земель державному контролю приділяється особливе значення. Це пов'язано, насамперед, з тим, що державний контроль здійснюється від імені держави та в межах функцій державного управління земельним фондом. Відповідно до ст.5 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі. Дійсно, із запропонованих трьох критеріїв такі правовідносини відповідають лише першому. Контроль за дотриманням природоохоронного законодавства суб'єктами екологічного права – це одне з найважливіших завдань природоохоронних органів. При його вирішенні природоохоронний орган діє не як суб'єкт правовідносин, а як носій публічної або державної влади. Однак у разі виявлення порушень екологічних норм і правил природоохоронний орган як носій державної влади не володіє відповідним публічно-правовим інструментарієм, а отже - змушений звертатися до цивільно-правового.

Державний контроль за дотриманням вимог законодавства України про охорону земель здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної

політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Таким органом є Державна екологічна інспекція (Держекоінспекція України), яка здійснює свої повноваження відповідно до Положення, затвердженого Указом Президента України від 13 квітня 2011 року № 454/2011 [17].

Уповноважені органи виконавчої влади з питань земельних ресурсів згідно зі ст. 188 ЗК України здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, а спеціально уповноважені органи з питань екології та природних ресурсів здійснюють державний контроль за додержанням вимог законодавства про охорону земель. Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи органів виконавчої влади» від 10.09.2014 № 442 є центральним органом виконавчої влади по земельних ресурсах, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів.

Для безпосереднього виконання функцій по здійсненню державного контролю за охороною та використанням земель були створені спеціально уповноважені органи виконавчої влади. Одним із спеціально уповноважених органів виконавчої влади у галузі державного контролю за використанням та охороною земель являлась Державна інспекція з контролю за використанням і охороною земель, яка була створена в системі Державного комітету України із земельних ресурсів. З метою оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, усунення дублювання їх повноважень, забезпечення скорочення численності управління Кабінет Міністрів України своєю постановою від 22 листопада 2010 року ліквідував Державну інспекцію з контролю за використанням і охороною земель. Указом Президента України від 09 грудня 2010 була здійснена реорганізація системи центральних органів виконавчої влади. Відповідно до цього Указу Держкомзем України було реорганізоване в Державне агентство земельних ресурсів України, затвердженого указом Президента України від 08.04.2011 р. №445, але Постановою Кабінету Міністрів України

«Про оптимізацію центральних органів виконавчої влади» від 10.09.2014 р. № 442 Державне агентство земельних ресурсів України було реорганізоване в Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру.

Так, на сьогоднішній день на Міністерство екології та природних ресурсів України та його органи на місцях, які є спеціально уповноваженими органами з питань екології і природних ресурсів покладено обов'язки по здійсненню державного контролю за додержанням вимог законодавства про охорону якісного стану земель, зокрема від забруднення небезпечними речовинами в Україні. Контролюючі функції безпосередньо зазначеного міністерства здійснює Державна екологічна інспекція та її територіальні органи, повноваження якої визначаються Положенням про Державну екологічну Інспекцію, яке затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2001 р. № 1520. Відповідно до ст.7 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» державний контроль за додержанням законодавства України щодо охорони якісного стану земель здійснюється у частині: додержання фізичними та юридичними особами законодавства про охорону земель; консервація деградованих і малопродуктивних земель; здійснення заходів щодо запобігання забруднення земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами; додержання екологічних нормативів з питань охорони земель та інші (ст. 7 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»). Відповідно до ст.9 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» контролюючі функції державного контролю можуть мати наступні форми: проведення перевірок; розгляд звернень юридичних і фізичних осіб; участь у роботі комісій при прийнятті в експлуатацію меліорованих систем і рекультивованих земель, захисних лісонасаджень, протиерозійних гідротехнічних споруд та інших об'єктів, які споруджуються з метою забезпечення охорони земель; розгляд документації із землеустрою, яка пов'язана з охороною земель.

Проведений аналіз свідчить, що за своїм змістом і характером правові форми охорони земель від забруднення

небезпечними речовинами в Україні є досить різноманітними, тому що кожна з них має різний рівень ефективності у розв'язанні зазначеної проблеми. У зв'язку з тим, що кожна із правових форм спроможна вирішити лише якусь частину проблеми, а не всю проблему взагалі, то окремо одна від одної вони не вирішують до кінця проблеми у сфері правової охорони земель, зокрема від забруднення небезпечними речовинами. Тому виникає необхідність у комплексному застосуванні та взаємозв'язку правових форм, які б доповнювали одна одну, надаючи кожній з них більшої досконалості та ефективності. Для цього потрібне їх поглиблене дослідження в науковому аспекті, тому що не всі відносини щодо правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні знайшли своє законодавче закріплення.

Висновки. На підставі викладеного констатуємо, що під правовою формою охорони земель від забруднення небезпечними речовинами слід розуміти процесуальні порядки, які закріплені в правовій нормі, і сприяють реалізації правових приписів, вимог, повноважень, заходів діяльності щодо збереження якісного стану земель, а також мають обов'язковий характер і відповідний вплив на вирішення проблем охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні.

Література:

1. Матвійчук В.К. Правова система України в епоху глобалізаційного постуту: монографія / В.К. Матвійчук. – К. : ВНЗ «Національна академія управління, 2014. – 492 с.
2. Аксененко Г.А. Общая теория советского права / отв. ред.: Г.А. Аксененко, И. А. Иконичкая, Н.И. Краснов. – М. : Наука, 1983. – С. 191.
3. Алексеев С.С. Теория права / Алексеев С.С. – М. : Изд-во БЕК, 1995. – С. 218-219.
4. Красавчиков О.А. Гражданское правоотношение – юридическая форма общественных отношений / О.А. Красавчиков // Гражданские правоотношения и их структурные особенности / О.А.Красавчиков. – Свердловск, 1975. – Вып. 29. – С. 5-22
5. Аксененко Г.А. Право землепользования в СССР и его виды / отв. ред.: Г.А. Аксененко, Н.И. Краснов. – М. : Юридлит, 1964. – 564 с.

6. Орлов М. Проблеми визначення і реалізації правових форм у сфері охорони навколишнього природного середовища / М. Орлов// Право України. – 2002. – № 6. – С. 74-77.

7. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. №2456-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1992. № 34. – Ст. 502.

8. Про курорти : Закон України від 05.10.200 № 2026-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 5. – Ст. 435.

9. Про правовий режим територій, що зазнала радіактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27.02.1991 р. № 791а- ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 16. – Ст. 191.

10. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 02.03.1995 р. № 86/95// Відомості Верховної Ради України. – 1995. – 14. – Ст. 91.

11. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000 № 1908-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – 42. – Ст. 348.

12. Про екологічну мережу : Закон України від 24.06.2004 № 1864-ІV// Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – Ст. 502.

13. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: [монографія] / В.В. Носік. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

14. Беспалько Р.І. Раціональне використання і охорона земель: навч. посіб. / Р.І. Беспалько, І.І. Казімір. – Чернівці : Чернів. нац. Ун-т, 2011. – 399 с.

15. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 3. – Ст. 27.

16. Світличний О. П. Адміністративні правовідносини у сфері земельних ресурсів України: проблеми теорії та практики правозастосування [монографія] / О. П. Світличний. – Донецьк : Донбас, 2011. – 410 с.

17. Положення про Державну екологічну інспекцію України, затверджене Указом Президента України від 13 квітня 2011 року № 454/2011. – Офіц. вісн. України. – 2011. – № 29. – Ст. 272.